

Угорські воєнні злочини під час окупації Карпатської України

Олександр ПАГІРЯ,
кандидат історичних наук

Окупація у березні 1939 р. Угорщиною Карпатської України не могла бути виправдана жодним етнічним підґрунтям: із 544 тис. населення краю (в кордонах, встановлених Віденським арбітражем) тільки 26 тис. (4.75%) становили угорці. Захоплення мало цілком односторонній і насильницький характер. Утім гортистська правляча верхівка прагнула легітимізувати цей крок, апелюючи як до історичних аргументів про повернення краю в лоно корони св. Іштвана, так і маніпулюючи прагненням місцевого населення. Так, виступаючи в Палаті представників угорського парламенту 16 березня 1939 р., прем'єр-міністр Пал Телекі заявив, що у зв'язку з розпадом ЧСР та породженою ним анархією, Угорщина на прохання русинських представників застосувала військові та політичні заходи «для порятунку життя і майна русинів та угорців на Закарпатті».

Замість обіцяної автономії 18 березня 1939 р. на окупованій території було запроваджено воєнний стан та утворена військова адміністрація (Kárpatjai katonai közigazgatás) на чолі з генералом Бейлою Новаковичем, що керувала краєм до його юридичної анексії 7 липня 1939 р. Командувач угорської окупаційної армії вважав, що Підкарпаття було захоплено в результаті акту війни (mari militari), й відтак, було природно, щоб згідно із законами війни контроль над територією взяла на себе військова адміністрація.

У ВИПУСКУ:

- 1 Олександр ПАГІРЯ
УГОРСЬКІ
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ
ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ
КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
- 7 Микола МУШИНКА
ДОКУМЕНТ
ПРО НЕЛЮДСЬКІ РЕПРЕСІЇ
ПРОТИ ЛЕМКІВ ПОЛЬЩІ
- 11 Олександр ПАГІРЯ
«ГБРИДНА ВІЙНА»
ПРОТИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
у 1938-1939 рр.
- 14 Галина ШУМИЦЬКА
ЧИ МОЖНА ДАТИ РАДУ
ПОЛІТИЦІ ЗОМОВИ
В УКРАЇНІ?
- 17 Олександр ПАГІРЯ
«МИ ВСІ БУЛИ
СМЕРТНИКАМИ»
Історія життя Анни Попович
- 23 Володимир КРИШЕНИК
ТРИ ЙОГО ЖИТТЯ
Іван ФІРЦАК-КРОТОН
- 25 Тамара ЛІСУН
ХЛОПЧИНА,
ЩО БІГ ПОПЕРЕДУ ПОТЯГА
*Навкололітературні
спогади*
- 32 Іван РЕБРИК
ПЕРЕДНІВОК
*Сім пісennих текстів,
спровокованих композитором
Василем Гайдуком,
з циклу «Прокарпатика»*
- 34 Василь ГОРВАТ
ПО ТОЙ БІК ДУБА.
Повість. Продовження.
- 37 Оксана ГАВРОШ,
БЕЗ НАДМІРНОГО ПАФОСУ.
Іванові Ільку – вісімдесят

Галина ШУМИЦЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент,
декан філологічного факультету УжНУ

ЧИ МОЖНА ДАТИ РАДУ ПОЛІТИЦІ З ОМОВИ В УКРАЇНІ?

Можна. І наступним після освітнього, який уже півроку лихоманить купу людей, треба ухвалити Закон про державну мову, що передбачав би, як це заведено в розвинутому суспільстві, котре претендує на статус держави, – відповідальність передусім чиновників і урядовців за нехтування державною мовою. Погоджуємося з думкою, висловленою Валентином Кожевниковим у «Суворій розмові про «язик» і мову» [13], що національна ідея є найбільш прибутковою (заберіть у японців, французів, китайців національну ідею, і вони разом з національним обличчям швидко втратять все, чим пишаються і за що їх поважають у світі), а головним атрибутом національної ідеї є національна мова – нині вона в Україні державна.

Що маємо нині, на 27-му році незалежності України, в аспекті провадження державою мовної політики? Як реагує на це інформаційний простір, зокрема на регіональному рівні? Які кроки вже зроблені в цьому напрямку, зокрема в УжНУ – найбільшому освітньому закладі краю, – у навчальному, науковометодичному, інформаційному аспектах?

Після ухвалення ВРУ 5 вересня 2017 року Закону «Про освіту» у його статті 7 побачили порушення прав національних меншин аж три держави, що мають великі діаспори в Україні, – Польща, Румунія та Угорщина. Зокрема, остання розцінила нововведення як пряму загрозу і пообіцяла позбавити Україну підтримки на міжнародній арені. «Україна встромила Угорщині ножа в спину, внісши зміни до закону про освіту, який сильно порушує права угорської меншини», – ішлося у заяві міністра

закордонних справ Угорщини Петера Сійярто, розміщеній на сайті уряду цієї держави [2]. «Насправді закон – наш основний інструмент модернізації української освіти, її наближення до стандартів ЄС. На жаль, деякі європейські політики використовують його як можливість додати кілька балів до своєї електоральної підтримки та продовжують поширювати неправдиві аргументи, стверджуючи, що він нібито створює загрозу дотримання прав національних меншин», – наголошує міністр освіти та науки України Лілія Гриневич [19].

Що мало призвести до того, що, скажімо, Угорщина, дуже послідовна і виважена у провадженні власної мовної політики європейська держава, дозволяє собі такі безапелційні заяви?.. У житті часто так буває, що якщо з тобою не рахуються, то, як правило, причина десь у тобі. Щось треба з цим робити. І починати, мабуть, не з прізвища, бо Мину Мазайла звільнили за це з роботи...

Аналізуючи нинішні мовні реалії в Україні, Лариса Масенко безпідставно висновкує про те, що «деукраїнізація мовно-культурного простору прокладає шлях «руському миру» всередину країни» [18]. І однією з найголовніших причин такої ситуації вбачає в тому, що свого часу «недостатньо було оголосити українську – державною, необхідно було ввести механізми реалізації її статусу, що передбачало передусім створення у владних структурах спеціального органу з мовної політики, наділеного функціями контролю за виконанням мовного законодавства», покликаючись при цьому на такий досвід балтійських держав: це дало їм можливість успішно подолати наслідки радянської русифікації й утвердити свої мови як основу національних держав європейського типу [18]. А засоби масової інформації, особливо ті, що підпорядковуються органам державної влади, мали бути головним рупором цього органу.

Упродовж листопада 2017 р. особисто довелося взяти участь у трьох круглих столах, присвячених широкому обговоренню цього питання з участю українських міністрів Лілії Гриневич та Павла Клімкіна, представників МОНУ, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Офісу Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, ВКНМ ОБСЄ, а також департаментів освіти і науки облдержадміністрацій, інститутів післядипломної педагогічної освіти, педагогічної громадськості, національних меншин та громад, медіа. Перебіг та результати обговорення представлені в публікаціях на сайті Медіацентру Ужгородського університету [4; 8; 14].

Маємо зауважити, що матеріали цього ресурсу, присвячені питанням мовної політики, належать до рейтингових, про що свідчить кількість їх прочитань (так, до прикладу, число переглядів інтерв'ю з професором Любомиром Белеєм [15] з нагоди виходу його праці «"Русинський" сепаратизм: націєтворення in vitro» сягнуло понад 8 тисяч за кілька днів), й активно перепубліковуються іншими сайтами, а моніторинг онлайн-нових засобів масової інформації саме Закарпаття на предмет відображення в них мовнополітичної проблематики, який провадимо спільно з головним редактором Медіацентру УжНУ, старшим викладачем кафедри журналістики Василем Путрашиком, цікавий особливо. Адже для прикордонного поліетнічного краю з огляду на компакте проживання тут представників різних національних меншин, передусім угорської та румунської, реалізація положень статті 7-ї нового Закону «Про освіту» актуальна, мабуть, як ніде інде.

Спостереження над відображенням у тутешньому інформаційному інтернет-просторі перипетій, що розгортаються довкола мовного питання, дають можливість зробити певні висновки щодо векторів формування громадської думки населення області в цьому питанні.

Так, згадані вище публікації Медіацентру УжНУ транслюють аудиторії кілька важливих меседжів, які можна звести до таких тез:

- усі громадяни України зобов'язані знати державну мову;
- держава повинна забезпечити належні умови вивчення державної мови всім, хто є чи хоче стати її громадянином;

– кожен громадянин України має право вчити в українських освітніх закладах рідну мову;

– держава повинна гарантувати мовні права представників нацменшин і має це робити спокійно, виважено, толерантно – у форматі конструктивного діалогу.

Матеріали університетського підрозділу поширює також Освітній портал Закарпаття [21], який уважно стежить за подіями, що відбуваються у сфері української освіти, й оперативно реагує на них. Резонанс довкола мовної статті освітнього закону знайшов на сторінках порталу досить широке представлення. Особливо важливо, що редакція сайту готує й публікації, які спрямовані на викриття навмисне спотвореної певними політичними силами інформації щодо дражливого питання. Зокрема, окремі матеріали порталу присвячені розвінчання міфів стосовно запровадження української мови у школи нацменшин, актуальному питанню, що насправді змінює новий закон «Про освіту» для шкіл з угорською та румунською мовами навчання [напр., 1; 22] та ін.

Твердої державницької позиції у висвітленні мовної проблематики в контексті освітнього закону дотримується один із найбільш відвідуваних новинних веб-ресурсів регіону – сайт «Закарпаття онлайн» [10], котрий від вересня 2017 р. присвятив цьому питанню більше півсотні публікацій. Пріоритетність для редакції теми утвердження української мови як державної, зокрема й у сфері освіти, засвідчує серед іншого тривале перебування у топі публікацій на головній сторінці ресурсу трьох (із 13 загалом) клікабельних заголовків, що стосуються мовної політики.

Новинний ресурс області портал «Mukachevo.net» [9], що не надто поступається попередньому за частотою відвідування, висвітленню питань мовної спрямованості надає дещо менше уваги. Публікації інформаційних жанрів вирізняє загалом нейтральна тональність, у доборі аналітики та інтерв'ю редакція виявляє виразне тяжіння до підтримки позиції потрібності утвердження української як державної в освітній царині та діалогу для вирішення суперечливих питань.

Зазвичай републікованими є тексти аналізованої тематики й на інших популярних веб-ресурсах Закарпаття, зокрема на сайтах «Голос Карпат» [7], «Закарпатський кореспондент» [10], «Закарпатські новини» [3] та ін. У доборі матеріалів якоїсь виразної тенденційності, заангажованості ми не помітили.

З іншого боку, про можливі загрози угорськомовній освіті, утиски представників нацменшин, начебто закладені в положеннях статті 7 Закону «Про освіту», доволі часто йдеться у матеріалах «Карпатського об'єктива» [12] – онлайн-вої версії однойменної газети, орієнтованої передусім на українськомовних угорців краю. Зокрема, сайт публікує низку звернень представників угорської меншини, а також обласної влади, до Президента України, міжнародних інституцій, у яких наголошується на нібито дискримінаційному характері мовної статті Закону «Про освіту»; подає відповідні інтерв'ю та коментарі політиків Закарпаття проугорської орієнтації тощо.

На початку грудня 2017 року Європейська комісія «За демократію через право», більше відома як Венеціанська комісія, оприлюднила документ, якого так очікували найбільш запеклі дискусанти з мовних питань у країні впродовж майже трьох місяців – експертний висновок щодо мовних положень українського закону «Про освіту», що був схвалений Верховною Радою України 5 вересня 2017 року. Найголовніший її висновок, на наш погляд, полягає в тому, що сприяння посиленню ролі державної мови та її обов'язковості для всіх громадян є **законною і навіть похвальною метою держави** [5]. Серед рекомендацій поважного органу – поліпшити якість викладання державної мови (з нашої точки зору, – передусім для представників нацменшин), розпочати в рамках виконання Закону «Про освіту» новий діалог із представниками національних меншин і всіх зацікавлених сторін щодо мовного питання в освіті тощо. Виокремлюємо ті, до яких, на наш погляд, можемо долучитися конкретними діями: всяка декларація намірів має підкріплюватися продуманою системою заходів,

спрямованих на її реалізацію, – тільки так можна очікувати видимих результатів.

Висловлене зауваження взяли до уваги й у своїй роботі: працюючи на філологічному факультеті Ужгородського університету як науково-освітньому підрозділі, у Медіацентрі УжНУ – як навчально-виробничому, маємо прямий стосунок і до творення інформаційного простору, і до професійної підготовки тих, хто вже нині працює у ЗМК Закарпаття, впливаючи на суспільну думку, чи працюватиме завтра – журналістів, фахівців із зв'язків з громадськістю, і тих, хто працюватиме переважно педагогами, перекладачами – українців, слов'яків, богемців, полоністів, русистів.

З огляду на це й на пропозиції голови Закарпатської філії ВО «Рух захисту української мови» Ірини Гармасій опублікували інтерв'ю «У себе дома робимо, як нам добре. А думку суди беремо до уваги» [5]. Оскільки розмова відбувалася вже після оприлюднення висновків Венеційської комісії, то на запитання щодо реакції на них зауважили: мають значення конкретні кроки на шляху імплементації ухвалених рішень. Якщо кожен на своєму місці робитиме те, що має, в інтересах держави, громадянином якої він є, результат не забариться.

Зокрема, на філологічному факультеті УжНУ з нашої ініціативи з 2018-2019 навчального року запроваджується програма «Українська мова і література в закладах загальної середньої освіти з викладанням мовами національних меншин». Тобто тепер з бакалаврату й магістратури випускатимемо фахівця, зорієнтованого на роботу в мультилінгвальному просторі [5]. Публікація, у якій порушена й низка інших актуальних питань, у тому числі й сучасної мовної політики, викликала резонанс – її перепублікували 5 веб-ресурсів Закарпаття, причому серед перших – «Закарпаття онлайн» [11] та «Освітній портал Закарпаття» [21], а також газета найскладнішого в області району щодо врегулювання освітньо-мовних питань – «Вісник Берегівщини».

З нашої ініціативи і з нашою участю в Медіацентрі УжНУ відбулася й прес-конференція, присвячена презентації цієї та інших освітніх програм: велася жвава бесіда щодо оптимальних шляхів вирішення актуальних мовних питань у найзахіднішому українському прикордонному регіоні, яким є Закарпаття. Матеріал за результатами згаданого заходу оприлюднено на сайті Медіацентру й інших ресурсах області [див., напр., 20], навіть більше – новинарні сегрегатори поширили його на загальноукраїнську аудиторію.

Зауважимо, що в цей же час Міністерство освіти і науки України на пропозицію нашого вишу збільшило ліцензійний обсяг на підготовку українців на сто відсотків: з 45 до 90 місць, про що теж ішлося на прес-конференції.

Крім того, УжНУ долучився до перекладу розробленого Міністерством методичного матеріалу «Новий закон «Про освіту»: що він змінює для шкіл з угорською та румунською мовами навчання» – угорською та румунською мовами. У цих матеріалах, зокрема, відзначено: «Міністерство освіти і науки спільно з Ужгородським національним університетом працює над оновленням методик викладання української мови для учнів, чия рідна мова належить до іншої мовної групи. Як наслідок, будуть змінені підручники й методичні матеріали для вчителів» [22].

Медійні веб-ресурси краю, варто зауважити, від часу появи висновків Венеційської комісії не вирізняються надто великою увагою до мовнополітичних питань. Окрім зазначених вище публікацій, найбільш відвідувані новинні сайти Закарпаття обмежилися переважно кількома повідомленнями чи інтерв'ю неоригінального походження, що стосуються аналізованої теми.

Таким чином, закарпатському медіапростору, попри доволі жваве висвітлення обговорюваних питань переважно на державницьких засадах, бракує насамперед оригінальних текстів аналітичних жанрів, котрі мали б формувати мовну свідомість громади. Натомість, як зауважив один із учасників круглого столу з міністром закордонних справ Павлом Клімкіним в УжНУ професор Володимир Приходько, саме через ді-

яльність медіа регіон починає асоціюватися винятково з лісо-вирубкою, контрабандою та сепаратизмом, що, безперечно, не відповідає дійсності [17].

Разом з тим позитивною тенденцією можна вважати, що саме на університетських ресурсах з'являються матеріали з аналізом ситуації з огляду бодай на той факт, що саме найбільший і найстарший вищий навчальний заклад області й має бути осередком генерування різногалузевих експертних висновків і водночас майданчиком для їх обговорення з метою пошуку оптимальних механізмів реалізації актуальних завдань.

З огляду на це пропонуємо фаховим лінгвістам, історикам, політологам, соціологам, спеціалістам іншим галузей, експертам активніше долучатися до обговорення актуальних мовнополітичних, етносоціальних питань на університетському веб-ресурсі. Спеціальним майданчиком для цього може стати сайт Медіацентру УжНУ, де буде створений спеціалізований розділ, у якому, крім іншого, можуть акумулюватися дослідження з цієї проблематики. Оригінальний фаховий контент важливого змісту може поширюватися іншими ЗМК, упливаючи таким чином на формування громадської думки на державницьких засадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 10 міфів про запровадження української мови у школи нацменшин // Освітній портал Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.uz.ua/top-10-mifiv-pro-zaprovadzheniya-ukrayinskoyi-movy-u-shkoly-natsmenshyn>. – Назва з екрану.
- Ukraine has stabbed Hungary in the back by amending its education act // Website of the Hungarian Government [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/ukraine-has-stabbed-hungary-in-the-back-by-amending-its-education-act>.
- zakarpatpost.net – Закарпатські новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpatpost.net>. – Назва з екрану.
- Аби рухатися далі, спершу варто побачити шлях // Медіацентр УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/aby-vyjty-z-gluhogokuta-spershuvarto-pidnyaty-golovu/2017-11-15-14103>.
- Висновок Венеціанської комісії щодо освітнього закону. Текст документа // Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>
- Галина Шумицька: У себе дома робимо, як нам добре. А думку сусіда беремо до уваги. Декан філологічного факультету – про втілення нових освітніх програм на факультеті, діалог у суспільстві та культуру фахових дискусій // Медіацентр УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/halyna-shumytska-doma-robymo-jzk-nam-dobre/2017-12-14-15994>
- Голос Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goloskarpat.info>. – Назва з екрану.
- З науковцями УжНУ поспілкувався глава МЗС України Павло Клімкін // Медіацентр УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/z-naukovtshamy-uzhnu-pospilkuvavsya-glava-mzs-ukrayiny-pavlo-klimkin/2017-12-02-15353>.
- Закарпатський інформаційно-діловий портал «Mukachevo.net» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mukachevo.net>. – Назва з екрану.
- Закарпатський кореспондент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zak-kor.net>. – Назва з екрану.
- Закарпаття онлайн beta [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua>. – Назва з екрану.
- Карпатський об'єктив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ko.net.ua>. – Назва з екрану.
- Кожевников В. Суворов розмова про «язик» і мову / Валентин Кожевников. – К.: ПП «Пандемія», 2016. – 64 с.
- Лілія Гриневич в УжНУ: «Ми глибоко шануємо природне, Богом дане право дитини вживати рідну мову і навчатися нею» // Медіацентр УжНУ [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/lylyia-grynevych-v-uzhnu-my-glyboko-shanuyemoprudne-bogom-dane-pravo-dytyny-vzhivaty-ridnu-movui-navchatysya-neyu/2017-11-18-14270>.

15. Любомир Белей: Термін «русин» треба заборонити використовувати у значенні «неукраїнець» // Медіацентр УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/lyubomyr-belej-termirusyn-treba-zaboronyty-vykorystovuvaty-u-znachenni-neukrayinets/2017-10-10-12244>.
16. Медіацентр УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua>. – Назва з екрану.
17. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін спілкувався з науковцями УжНУ // Ужгородський національний університет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/ministr-zakordonnih-sprav-ukrajini-pavlo-klimkin-spilkuvavsya.htm>.
18. Мовна політика України. Антиукраїнський закон досі чинний // Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/28025654.html>.
19. Мовна стаття закону «Про освіту» не шкодить нацменшинам // Українська правда. Життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/10/23/227072>.
20. На філфаку УжНУ розробили освітні програми, за якими готуватимуть учителів для шкіл з мовами навчання нацменшин // Медіацентр УжНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/v-uzhnu-rozroblyly-osvitni-programy-z-metoyu-pidgotovky-vchyteliv-dlya-shkil-natsionalnyh-menshyn/2017-12-23-16476>
21. Освітній портал Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.uz.ua>. – Назва з екрану.
22. Що змінює новий закон «Про освіту» для шкіл з угорською та румунською мовами навчання // Освітній портал Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.uz.ua/shho-zminyuye-novuj-zakon-pro-osvitu-dlya-shkil-z-ugorskoju-ta-rumunskoju-movamy-navchannya>.

© Галина Шумицька, 2018

